

Doprinos Maše Janković razvoju modne ilustracije u Hrvatskoj početkom 20. stoljeća

Maša Janković's Contribution to the Development of Fashion Illustration in Croatia in the Early 20th Century

IZVORNI ZNANSTVENI RAD
Primljen: 1. ožujka 2023.
Prihvaćen: 22. listopada 2023.
DOI: 10.31664/zu.2023.112.02

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
Received: March 1, 2023
Accepted: October 22, 2023
DOI: 10.31664/zu.2023.112.02

APSTRAKT

Maša (Marija) Janković (Ždala, 7. rujna 1878.–?), slikarica, učiteljica, modna ilustratorica i urednica *Modnog priloga* u časopisu *Domaće ognjište* (1907./1908.), svoje obrazovanje započinje u Zagrebu. Godine 1897. završava Žensku učiteljsku školu sestara milosrdnica, a potom odlazi u Beč, München i Prag, gdje izučava slikarstvo. Po povratku u Zagreb, 1906. postaje učiteljica u Zemaljskoj višoj djevojačkoj školi u Zagrebu. Usporedno se bavi slikarstvom, izrađuje modne ilustracije i nacрте hrvatskih tradicijskih ornamenata za njemačke i bečke modne žurnale. U razdoblju uređivanja *Modnog priloga* od 1907. do 1908. svojim radom pridonosi promociji modnih trendova s obilježjima nacionalnog izraza i vrednovanju struke modnog ilustratora. Istraživanjem njezina uredničkog djelovanja razmotrit će se načini prezentacije modnih fenomena i bilježenja elemenata tradicijske baštine te likovni karakter modnih ilustracija prve do sada poznate potpisane hrvatske autorice.

KLJUČNE RIJEČI

Maša Janković, *Domaće ognjište*, Modni prilog, modna ilustracija, modni ilustrator, nacrti za vez

SUMMARY

In the second half of the 19th century, within the Austro-Hungarian Monarchy, Croatia followed fashion trends from major metropolises through foreign publications. It was a common practice of getting informed about fashion that, along with textual reviews, included graphic fashion features. The first Croatian-language fashion magazine, *Pariška moda, list za žensku, dječju odjeću i za ženski ručni rad* (*Paris Fashion, a magazine for women's and children's clothing, and women's handicraft*) published from 1895 to 1907, featured graphic fashion features taken from German fashion newspapers. However, a portion of the local press, actively opposing foreign influences, considered fashion an *enemy* and advocated for the rejection of all fashion trends, promoting a more frequent use of traditional clothing in everyday wear. At the beginning of the 20th century, the influences of fashion *orientalism*, especially the revival of folk art supported by artistic and political circles, managed to affect a change in the attitude towards fashion in the local press. The medium of fashion started to get used for the promotion and preservation of national heritage.

→

Katarina Nina Simončić

The year 1900 marked the start of the publication of *Domaće ognjište* [The Home Hearth], a magazine primarily intended for teachers, aimed at promoting home crafts and ‘encouraging love’ for the beauty of national heritage. In terms of contributions to fashion and dress culture, the most fruitful period for the magazine occurred during the publication of the Fashion Section of *Domaće ognjište* from 1907 to 1908, edited by the painter and fashion illustrator Maša Janković. Maša Janković was already the author of most earlier clothing and textile sketches in the *Domaće ognjište* magazine. After becoming the editor of the fashion section, she began personally signing her fashion illustrations, following the established practice in Parisian and German magazines. Fashion illustrations in the Croatian press (*Parižka moda*, *Domaće ognjište*) sought to respect the laws of graphic fashion features from leading fashion magazines, which were technical and informative, visually refined, and clear. The Fashion Section of *Domaće ognjište* featured drawings of current Parisian fashion silhouettes by an unknown author, five clothing illustrations by Maša Janković inspired by elements of traditional culture, technical drawings, patterns, and textile templates and designs of embroidery patterns for application on clothing and other textile and household items. While the embroidery designs promoted traditional motifs, Maša Janković’s fashion silhouettes promoted a new fashion statement based on the synergy of fashion trends and elements recognized as nationally specific, derived from traditional culture. Maša Janković did not deviate from but followed European fashion trends while using the repertoire of her heritage. Her fashion illustrations showed deviations from the technical and informative character of graphic fashion features typically found in foreign magazines. Her illustrations exhibited the characteristics of an individual painting style, and the sketches indicated a desire to establish a distinctive visual and fashion expression. With such an approach, Maša Janković followed the fashion trends of the time, in which she certainly was not unique but was nevertheless characteristic and relevant to the era.

The short-lived *Fashion Section* was an attempt at combating ‘foreign’ influences, especially German ornamental decorations that were applied to women’s bourgeois clothing at the beginning of the 20th century. Maša Janković’s fashion illustration on the cover of the September issue of the *Fashion Section* in 1907 was the first fashion illustration signed with the initials of the Croatian author, a valuable artistic witness to the appreciation of the fashion illustrator profession at the beginning of the 20th century. The episode of opening the media space in *Domaće ognjište* to fashion illustrations of a trend that harmoniously combined fashion and traditional elements ended in 1909 with the discontinuation of the *Fashion Section* of that magazine.

KEYWORDS

Maša Janković, *Domaće ognjište*, Fashion Section, fashion illustration, fashion illustrator, embroidery designs

UVOD

U razdoblju od 1907. do 1908. udruga hrvatskih učiteljica izdaje *Modni prilog* u sklopu časopisa *Domaće ognjište*, koji predstavlja vrijedno svjedočanstvo poimanja odjevnih trendova s početka 20. stoljeća. List *Domaće ognjište* počinje izlaziti 1900.; bio je prvi književni časopis namijenjen ženskoj čitateljskoj publici, prije svega prosvjetnim radnicama. Tijekom četrnaest godina izlaženja uređivale su ga hrvatske književnice i učiteljice (Marija Jambrišak, Jagoda Truhelka, Milka Pogačić, Zdenka Marković, Zora Vernić), a odlikovao se rodoljubnom, humanističkom i pedagoškom orijentacijom.¹ U okolnostima industrijalizacije, ali i novoprobudenog, tj. romantičnog nacionalizma, jača interes za folklornu baštinu, a time i za primjenu tradicijskih motiva u odijevanju, što se očituje i u modnim prijedlozima koji se objavljuju u *Domaćem ognjištu*. Tome pogoduju i pariški trendovi primjene folklornih motiva u modi. Uredništvo časopisa, prosvijećeno čitateljstvo, ponajprije učiteljice, poticalo je na skupljanje tradicijskih motiva i tehnika ukrašavanja, odnosno njihovo bilježenje. Uvođenjem *Modnog priloga* 1907. nastojalo se tako tradiciju oživjeti kao novu dekorativnu vrijednost na modnoj odjeći. U tom nastojanju važna uloga pripala je slikarici i učiteljici Maši Janković, urednici *Modnog priloga* časopisa *Domaće ognjište* te autorici modnih ilustracija nadahnutih pariškim i bečkim novitetima,² upotpunjenima ukrasom tradicijskog veza. Bili su to znatniji pomaci u promociji mode kao sredstva nacionalnog buđenja, posebice ima li se na umu da modni trendovi nisu oduvijek bili saveznik toga htijenja. Upravo stoga se još od vremena ilirskog pokreta naglašava važnost nošenja *narodnog ruha*³ i očuvanja narodnog blaga, što traje tijekom čitavoga 19. stoljeća.⁴ Popularnosti modnog izraza koji je težio biti nacionalno distinktivan početkom 20. stoljeća pridonio je i uspjeh Industrije Salamona Bergera, čije proizvode otkupljuju pariške i bečke modne kuće, a velike narudžbe izvoze se u gradove Europe, Kanade i Sjedinjenih Američkih Država.⁵ Nezanemariv je i duh modnog *orijentalizma*,⁶ trenda širega zapadnog kulturnog kruga koji se prati kroz čitav rani novi vijek, a koji u zapadnu modu uvodi elemente s istoka tj. Orijenta. Prema Roachu i Musi, prostor Orijenta geografski podrazumijeva islamski dio Bliskog istoka (zapadna Afrika, Turska, Arabija, Perzija) te istočnu i južnu Aziju (Indija, Kina, Japan), odakle se zapadnjački odjevni identitet od 16. stoljeća nadalje intenzivnije oplemenjuje novim odjevnim ukusom.⁷ S vremenom će termin *orijentalizam* u modi obuhvatiti i neka druga geografska područja, pogotovo ona slavenskih naroda, također kodirana s pozicije političke moći i kulturne superiornosti centra kao egzotična periferija.⁸ U kontekstu Austro-Ugarske Monarhije, kako navodi Gerda Buxbaum,⁹ unutar tog fenomena djelomice se asimiliraju i motivi iz repertoara slavenskih naroda.¹⁰ Slavenski motivi 1905. predstavljani su tako u bečkom časopisu *Wiener Mode*, a godinu ranije primijenjeni su na tekstilnim i odjevnim produktima Bečke radionice (*Wiener Werkstätte*, 1903.–1932.), posebice u zamislima Eduarda Josefa Wimmera Wisgrilla.¹¹ Zamjetan rast trenda prati se i 1908., tj. nakon što je Austro-Ugarska Monarhija anektirala Bosnu i Hercegovinu, a veliki broj izbjeglica u tradicijskoj odjeći, tj. nošnji seoskog stanovništva pristigao u Beč.¹²

1 Čorkalo, „Časopis *Domaće ognjište* i urednička načela Jagode Truhelke”, 93.

2 Razlika između bečke i pariške modne siluete bila je u duljini korzeta te izgledu rukava (broj ušitaka na području ramena), zbog čega je pariška djelovala izduženije, manje naglašenih rukava.

3 U vrijeme ilirskog pokreta, kada narodno ruho postaje sredstvom iskazivanja hrvatskoga nacionalnog identiteta. Više u: Brenko, „O modi i narodnoj nošnji”, 21–35; Brenko, „Ideologija i narodna nošnja”, 60–70; Premerl, „Ples kao oblik društvenog života u prošlosti Zagreba”, 139–150.

4 Pred kraj 19. stoljeća u Hrvatskoj se u želji za očuvanjem narodnoga blaga, po uzoru na analogna nastojanja u drugim dijelovima Monarhije, financira kućna radinost i tzv. ženska industrija. Za to se posebno založio Isidor Kršnjavi (1845.–1927.), koji svoje poslanje dijeli s Rudolfom Eitelbergerom (1817.–1885.) i drugim propagatorima *Hausindustrie* (Jakob Falke i dr.). Više u: Jirsak, *Izidor Kršnjavi und die Wiener Schule der Kunstgeschichte*, 24, 27, 54, 91; Maleković, „Historicizam u Hrvatskoj”, 14.

5 O uspjehu Industrije Salamona Bergera izvještava i *Domaće ognjište*, navodeći kako njegov asortiman otkupljuju pariški kreatori madame Paquin, Paul Poiret, Prevost i Rejean te bečki Jungmann. „K uzorcima”. Više o Industriji Salamona Bergera u: Franić, „S. Berger — Etnografski muzej u Zagrebu — i naša pučka umjetnost”, 4; Salamon Berger 1904. uređio je skladišta tekstilnih i odjevnih predmeta u Hamburgu, Dresdenu, Karlsruheu, Baden-Badenu, Kielu, Bremenu, Rimu, Milanu, Genovi, Londonu, New Yorku, Chicagu, Pragu, Grazu, Ljubljani, Karlovim Varima, Franjinim Lazima, Berlinu Beču, Münchenu, Parizu i St. Louisu. Gjetvaj, *Etnografski muzej u Zagrebu — u povodu 70. obljetnice*, 17; Simončić, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće*, 142–148.

6 Na europskom kontekstu orijentalizma počiva i koncept izložbe *Orientalism: Visions of the East in Western Dress* kustosa Harolda Kode a i Richarda Martina. Izložba je predstavljena je u Metropolitan Museum of Art u New Yorku 1994. Koda, *Orientalism: Visions of the East in Western Dress*, 21–23. Na istim je tragovima poimanja i povjesničar odijevanja Adam Geczy. Geczy, *Fashion and Orientalism: Dress, Textiles and Culture from the 17th to the 21st Century*, 10. Pred kraj 19. stoljeća tekstilni uzorci i odjevni oblici Japana obilježili su parišku žensku modu. Široke rukave kimona implementira u izduženu odjevnu siluetu pariški kreator visoke mode Charles Frederick Worth (1825.–1895.). Izvor: De la Haye, Mendes, *The House of Worth: Portrait of an Archive*, 58. Na pariške trendove s početka 20. stoljeća utjecat će i gostujući ruski balet, čija kostimografija u modu od 1906. donosi paletu intenzivnih boja, uzoraka i tradicijskih odjevnih oblika, haremskih hlača, tunika i turbana.

7 Roach, Musa, *New Perspectives on the History of Western Dress*, 25–30.

8 O slavenskim motivima u modi orijentalizma: Roach, Musa, *New Perspectives on the History of Western Dress*, 29 i Geczy, *Fashion and Orientalism: Dress, Textiles and Culture from the 17th to the 21st Century*, 182. Stereotipe o istočnim kulturama ukorijenjenima u zapadnoj imaginaciji posebice u književnim djelima razotkriva Edward W. Said. Said, *Culture and Imperialism*, 62–80.

9 Buxbaum, *Mode aus Wien 1815–1938*, 97.

10 Buxbaum, *Mode aus Wien 1815–1938*, 97.

11 Brandstätter, *Klimt and Fashion*, 78.

12 Posljedično utječe na prisutnost bosanskog veza na ženskom gradanskom odijelu (gornji haljetak, košulja i suknja A-krojja), kako predstavljajući opći trend orijentalizma navodi Gerda Buxbaum. Buxbaum, *Mode aus Wien 1815–1938*, 97. U *Domaćem ognjištu* predložak za bosanski vez objavljuje se 1908., preuzet je s „veziva na rukavu seljačke košulje iz Bosne” (Varcar) i predlaže se kao ukras na odjeći. *Domaće ognjište* 8, br. 5 (1908.), Modni prilog 2, br. 3: 19.

a u sljedećim brojevima obuhvaćaju i dječje odjevne forme, zatim ženske siluete nadahnute povijesnim stilovima te *modernu bluzu ukrašenu narodnim vezom bez opisa*.³⁸ Potonja, stapajući elemente mode i tradicije, predstavlja prvi likovni prilog autohtonog modnog izraza u *Domaćem ognjištu*. Likovni je prikaz gornjega odjavnog predmeta pojednostavljen, usredotočen na karakteristike forme, krojne elemente, ušitke, nabore i pozicioniranje dugmadi. Analogan je grafičkim priložima iz bečkoga modnog lista (*Wiener Mode*), dok u usporedbi s ilustracijama iz časopisa *Pariška moda* donekle precizniji u detaljima. Kvalitetni vizualni prilozi rezultat su angažiranja „vrsnih pomagačica ilustratorica” te fotografa Ivana Szütsa, zaduženog za tiskanje crteža tehnikom cinkografije.³⁹ Uključivanjem navedenih suradnika otvoren je medijski prostor za razvijanje domaće modne ilustracije te vrednovanje hrvatskih autorica, za razliku od prakse preuzimanja grafičkih priloga iz vodećih njemačkih modnih časopisa. U tom postupku posebno je važna bila uloga fotografa Ivana Szütza (rođ. 1872.).⁴⁰ S Hinkom Rückleom 1900. otvara fotografski obrt u Ilici 73. Već sljedeće godine Rückle napušta obrt, dok Szütz nastavlja razvijati fotografsku, tiskarsku aktivnost, kroz svoj zavod *Atelier Universall za umjetnu fotografiju, povećavanje slika, umjetnu reprodukciju i cinkografiju*.⁴¹ Upravo tehnikom cinkografije, postupkom kojim se izrađuju cinčani klišeji za visoki tisak jednotonskih ilustracija,

izrađene su crno-bijele modne ilustracije, fotografije narodnih nošnji i nacrti hrvatskih motiva. Tijekom 1906. u *Domaćem ognjištu* nastavlja se izvještavati o izložbama tekstilne produkcije ženskih stručnih škola te o odjavnim trendovima.⁴² I dok se autorice priloga o tradicijskim motivima i narodnoj nošnji potpisuju punim prezimenom, poput Draginje Savić i J. Vukelić,⁴³ modne su članke anonimne suradnice potpisivale inicijalima.⁴⁴ Zbog sveprisutnog razvijanja modnog izraza s elementima nacionalnog identiteta proizašlima iz tradicijske tekstilne baštine, potonja autorica nastoji ga teorijski objasniti (definirati) upotrijebivši izraz *velika* (pariška luksuzna) i *mala* (domaća te jednostavna) moda.⁴⁵ Kazališna kritičarka i zdravstvena prosvjetiteljica Vanda Ibler 1906. ističe razlike između pariškog i hrvatskog odjavnog ukusa, uvjetovane kulturnim ozračjem, obrazovanjem i posljedično navikama potrošnje.⁴⁶ Po riječima Vande Ibler, za konzumaciju mode potrebna je „kultura življenja”.⁴⁷

Od ožujka 1907. u sklopu cjeline „Tu i tamo” predstavlja se rubrika „K uzorcima” autorice slikarice i učiteljice Maše Janković (potpisana inicijalima M. J.), u cilju „tumačenja tehnika, termina i namjene uzoraka”.⁴⁸ Uz navedeni broj iz ožujka 1907. (god. 7. sv. 7), umjesto dotadašnje rubrike „Moda” na maksimalno jednoj stranici, predstavljen je zasebni *Modni prilog* u časopisu *Domaće ognjište* urednice Maše Janković.⁴⁹ Udruga učiteljica napominje kako je „Visoka kraljevska zemaljska vlada priznala i uvažila kulturnu i patriotsku misiju *Domaćeg ognjišta*, te je omogućila, da *Modni prilog* naizmjenice izlazi s prilogom za ručni rad”.⁵⁰ Stoga će u razdoblju od ožujka 1907. do lipnja 1908. sveukupno biti predstavljeno četrnaest međusobno povezanih priloga, sedam *Modnih priloga* te sedam rubrika „K uzorcima” u sklopu časopisa *Domaće ognjište*.⁵¹ *Modni prilog* donosit će osvrtu na pariške odjevne

Sl. / Fig. 1 Maša Janković. *Sirotninja* [Paupers]. Reprodukcia priložena na zadnjoj stranici u primjerku *Hrvatske smotre* pohranjenom u NSK. / Reproduction attached on the last page in the copy of *Hrvatska smotra* stored in the National and University Library. (Milka Pogačić, „Maša Janković”, *Hrvatska smotra*, Zagreb, 1907.)

↑

³⁷ *Reform-oprava* opisana je i u *Domaćem ognjištu*. Izvor: „Moda”, 28. Napomena: Gustav Klimt bio je predstavnik *antimodnog reform-pokreta*. Za razliku od ostalih članova Bečke radionice — *Wiener Werkstätte* (1903. – 1932.), koji su usredotočeni na oslobođenje ženske siluete od korzeta, Klimt se zalagao i za reformu muške odjeće, koja bi, po njegovu mišljenju, trebala revitalizirati ranosrednjovjekovno odjevno načelo tunike namijenjene za oba spola. Utjecaji Bečke radionice posredstvom školovanih hrvatskih umjetnika Bele Čikoša Sesije (1864. – 1931.) i Tomislava Krizmana (1882. – 1955.) pristižu i u Zagreb. Bela Čikoš Sesija autor je tunike izrađene od tkanine s crvenim posavskim motivom iz Industrije Salamona Bergera, dok je Tomislav Krizman inicijator izložbe *modernog obrta* nadahnutog narodnim ornamentima. Više u: Kveder, „Krizmanova izložba”, 106–109, Simončić, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće*, 81.

38 „Moda”, 128.
 39 „Moda”, 28.
 40 Ivan Szüts u Zagreb je stigao iz austrijskog Željezna kao desetogodišnjak. Izvor: Gržina, *Sunčani kip. Povijest fotografije u Zagrebu 1839. – 1900.*, 271.
 41 Gržina, *Sunčani kip. Povijest fotografije u Zagrebu 1839. – 1900.*, 271.
 42 Ibler, „Izložba u ženskoj stručnoj školi”, 29–31.
 43 Vukelić, „O narodnom odijelu”, 12–14.
 44 Z. X-a, „Moda”, 24; Z. X-a, „Moda”, 64; Z. X-a, „Moda”, 103; Z. X. „Jesenja moda”, 3–5.
 45 Z. X., „Moda”, 12.
 46 Ibler, „Izložba u ženskoj stručnoj školi”, 30. red
 47 Ibler, „Izložba u ženskoj stručnoj školi”, 30.
 48 Janković, „K uzorcima”, 140. Kako je prvi prilog potpisan s M. J-ć., može se pretpostaviti da je Maša Janković autorica i sljedećih priloga bez potpisa.
 49 Prilog se bez stranice, godine i broja sveska smješta na kraj broja: *Domaće ognjište* 7, br. 7 (1907.).
 50 Udruga učiteljica kraljevina Hrvatske i Slavonije, „Našim čitačima”, 1–2.
 51 *Domaće ognjište*, umjesto dotadašnjih deset brojeva godišnje, izlaziti će u dvanaest mjesečnih svezaka.
 52 Nacrti na prozirnom papiru autorice Maše Janković smješteni su kao prilog sljedećih brojeva *Domaćeg ognjišta*: *Domaće ognjište* 8, br. 4 (1907.), *Domaće ognjište* 8, br. 10 (1908.). Ostali likovni i tehnički nacrti veza nalaze se u sljedećim brojevima: *Domaće ognjište* 8, br. 1 (1907.), *Modni prilog* 2, br. 1: 7–8.; Janković, „K uzorcima”, 140. Karton (List 10) s prikazom ornamenta precrtanog sa slavenskih tikvica autorice Maše Janković priložen je u svesku *Domaće ognjište* 8, br. 10 (1908.); Janković, „K uzorcima”, 140. O krstaškom vezu ponovno posvećuje redak 1908. Uredništvo, „K uzorcima”, 120.
 53 Uredništvo, „K uzorcima”, 120.
 54 *Domaće ognjište* 7, br. 9 (1907.), *Modni prilog*.
 55 *Domaće ognjište* 8, br. 1 (1907.), *Modni prilog* 2, br. 1: 1.
 56 Mackrell, *An Illustrated History of Fashion: 500 Years of fashion Illustration*, 25.
 57 Mackrell, *An Illustrated History of Fashion: 500 Years of fashion Illustration*
 58 Povjesničarka umjetnosti Vera Horvat Pintarić i u opus Miroslava Kraljevića smješta dio modnih ilustracija nastalih za vrijeme boravka u Parizu. Horvat Pintarić, *Miroslav Kraljević*, 128.
 59 Više o ustrojstvu *modnog sustava* kao ishodu industrijskog napretka proizvodnje u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća, koji uključuje distribuciju i prezentaciju, u: Barthes, *The Fashion System*.
 60 Poput Paula Iribe i Georgesa Lepape, angažiranih u francuskom modnom časopisu *Gazette du bon ton* i u modnoj kući Paula Poireta. Pravu malu renesansu doživjela je modna ilustracija u tisku 20-ih godina 20. stoljeća, osobito u pariškim modnim magazinima *Vogue* te *L'Officiel* i američkom *Harper's Bazaar*.
 61 A. K. C., „Maša Janković”, 138.
 62 *Katalog jubilarne izložbe Društva umjetnosti*.

novitete, objavljivati crno-bijele ilustracije, zatim crteže motiva u prirodnoj veličini, raporte veza, fotografije narodnog ruha i krojeve odjavnih oblika. Uz rubriku „K uzorcima” izdat će se sveukupno deset kartona, crno-bijelih i u boji, hrvatskih tradicijskih ornamentata, nacrti i raporta veza te dva prozirna tanka papira s motivima u prirodnoj veličini.⁵² Autorica svih nacrti bila je Maša Janković, dok su joj savjetima o značajkama konavoskog veza pomogle Anka Hozman iz Konavala i Zenaida Bandur iz Stona,⁵³ a sugestije o izradi čipke dala Melanija Rossi.⁵⁴ U rujanskom broju *Modnog priloga* iz 1907. na naslovnici je smještena ilustracija ženske siluete potpisane inicijalima Maše Janković.⁵⁵ To svjedoči o tome da se posao modnog ilustratora, analogno inozemnim časopisima i praksama, počinje vrednovati kroz tisak i na našem prostoru.

Naime, do kraja 19. stoljeća u pariškim modnim časopisima ručno obojene grafike zamijenile su grafike tiskane u boji. Kompozicije na modnim pločama čine po dvije figure, prikazujući prednji dio odjevne siluete te bočni rakurs ili rakurs s leđa, u svrhu predstavljanja odjeće iz različitih kutova promatranja. Ilustracija na prijelazu u 20. stoljeće počela je pratiti modne sezone, odavati individualni rukopis autora te se razlikovala od tehničkih crteža odjevne siluete ranijih razdoblja.⁵⁶ Novi trend slobodnijega crtačkog rukopisa razvila je Jeanne Paquin (1869. – 1939.), pariška modna kreatorica modernog i inovativnog pristupa u oblikovanju krojeva.⁵⁷ U prvim desetljećima 20. stoljeća u pariškom tisku došlo je do pravog procvata modne ilustracije, a zanimanje modnog ilustratora potpuno se profiliralo.⁵⁸ Modni je ilustrator u *modni sustav*⁵⁹ uključen ne samo kao promotor i predlagatelj trendova u tisku nego i kao idejni kreator noviteta vodećih pariških kuća.⁶⁰ Urednička i autorska uloga Maše Janković u *Modnom prilogu* pridonijela je, dakle, vrednovanju struke modnog ilustratora na našem prostoru. Nakon rujanskog broja *Modnog priloga* iz 1907. njezin odjevni crtež pojavljuje se još četiri puta, ukazujući na likovnu srodnost i umjetničku ravnopravnost dvaju kreativnih izraza, slikarskog i modno-ilustracijskog. U sljedećem poglavlju iznijet će se stoga više biografskih podataka o ovoj do sada gotovo nepoznatoj učiteljici i slikarici, predstavljajući tijekom njezina obrazovanja i umjetničkog djelovanja.

MAŠA (MARIJA)
 JANKOVIĆ – SLIKARICA
 I UČITELJICA

Ime Maše Janković prije svega se vezuje za slikarstvo. Činjenica da se kratkim zapisom spominje u *Znamenitim i zaslužnim Hrvatima* (1925.), no bez ikakvih konkretnih podataka, govori o njezinoj poziciji na likovno-umjetničkoj sceni početka 20. stoljeća. „Janković Maša, polazila je umjetno-obrtnu školu u Beču i Monakovu, ali se bavi ponajviše uljnim slikanjem. Radnje njezine pokazuju mnogo tankočutnosti” (Sl. 1).⁶¹ Kompozicije u tehnici ulja na platnu i ugljena izlagala je na jubilarnoj izložbi Društva umjetnosti 1905. u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu,⁶² na izložbi Hrvatskog

društva umjetnosti 1906.,⁶³ na obrtno-industrijskoj izložbi Trgovačko-obrtnog muzeja u Zagrebu 1907.⁶⁴ te na Trećoj jugoslavenskoj umjetničkoj izložbi saveza Lade Zagreb 1908.⁶⁵ Maša Janković osvrnula se na početke svojeg slikarskog puta u članku objavljenom u *Domaćem ognjištu* 1908. navodeći: „bijah prvu godinu učiteljicom na nekom majušnom seocu. Ne znam kako, ali najednom nađoh se s paletom u ruci pred platnom.”⁶⁶ U nastavku donosi opis nastanka prvog slikarskog dijela nadahnutog reprodukcijom austrijskog umjetnika Franza Defreggera,⁶⁷ smještenog iznad njezina kreveta. Poticaj daljnjem radu bila je prodaja djela kupcu iz obližnjeg mjesta. U sljedećem radu posvetila se studiji cvijeća, koju je izložila u jednom od velegrada u inozemstvu, a kupila ju je dama iz Pariza.⁶⁸

U Državnom arhivu pohranjena su četiri ručno pisana pisma, od koja tri iz Münchena Janković adresira Hrvatskom društvu umjetnosti 1905., a jedno iz Praga Isidoru Kršnjavom 1906.⁶⁹ Pri tome Hrvatsko društvo umjetnosti obavještava o umjetničkim aktivnostima, izradi triju akvarela te objedinjavanju dekorativnih nacrtu u cjelinu pod naslovom „Originalni dekorativni nacrti u modernom stilu”. Nadalje precizira njihovu veličinu („širina radnje 82 cm, visina 86 cm, prostor na brdu ili podu 70 : 52 cm”) te izražava nadu da će „do Društva u Zagrebu stići na vrijeme”.⁷⁰ Iz pisma Kršnjavom saznajemo da je na studiju slikarstva u Pragu i moli za pomoć: „Molim stoga milosrđe presvijetloga, da ima smilovanje i mojim stvarima. Ja stojim u svijetu bez ičije pomoći i zagovora.”⁷¹ Kršnjavog podsjeća na svoj težak učiteljski rad u malom selu Čepelovac u blizini Đurđevca⁷² te ga upoznaje sa sadašnjim izvorima uzdržavanja, prodajom modnih ilustracija i nacrtu za ukrasne vezove na odjeći austrijskom žurnalu *Wiener Mode* i berlinskim modnim časopisima.⁷³ Iz članka pedagoginje i književnice Zore Price saznajemo da je u tom razdoblju izrađivala i tekstilne motive za časopis *Srpska vezilja*.⁷⁴ U pismu Kršnjavom Janković zahvaljuje na preporuci za zaposlenje u „zagrebačkoj obrtničkoj školi, što će bar donekle olakšati moj teški položaj”.⁷⁵ Uvidom u popis učiteljskog zbora Zemaljske više djevojačke škole u Zagrebu (tada II. ženske građanske škole u Draškovićevoj ulici) u školskoj godini 1906./1907., Maša Janković navedena je učiteljicom „matematike, risanja, ručnog rada”, razrednicom (IVb) i „čuvanicom risarske zbirke”.⁷⁶ U popisu su i učiteljice Milka Pogačić, urednica časopisa *Domaće ognjište*, i Melanija Rossi, suradnica.⁷⁷ Upravo Milka Pogačić autorica je lirski obojenog životopisa Maše Janković iz 1907., koji započinje njezinim fizičkim osobinama („visoka, vitka, vlažnih očiju”) i čuvstvenima stanjima zbog kojih je „svoj život posvetila slikarstvu” (Sl. 2). Pogačić dodaje da je završila učiteljsku školu, tj. preparandiju.⁷⁸ Zatim pojašnjava kako njezini nacrti „izlaze u svjetskim stručnim časopisima i temelje se na hrvatskim narodnim motivima”.⁷⁹ Pogačić u nastavku izvještava kako je Janković „sticala pohvale, priznanja, prodavala slike, nacрте i stekla prepoznatljivost” te se kao „učiteljica risanja i ručnog rada zaposlila u Zemaljskoj višoj djevojačkoj školi u Zagrebu, gdje s kolegicom Melanijom Rossi godišnje priređuje vrlo uspješne izložbe crteža i ručnog rada učenica”.⁸⁰ Uvidom u poslovni zapisnik navedene škole dolazimo, međutim,

63

Katalog izložbe Hrvatskoga društva umjetnosti.

64

Belović-Bernadzikowska, *Katalog narodopisne sbirke Trgovačko-obrtnog muzeja u Zagrebu*, 12.

65

Treća jugoslavenska umjetnička izložba saveza „Lade” Zagreb.

66

Janković, „Prva prodaja mojih slika”, 93.

67

Franz Defregger (1835. – 1921.), njemački slikar. Na akademski i romantičan način slikao je uglavnom prizore iz svakodnevnog života tirolskoga seljaka i tirolskih ratova za oslobodenje od Francuza. Defregger, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje.

68

Janković, „Prva prodaja mojih slika”, 93.

69

HR-HDA-1979 – HDLU, kut. 4, Maša Janković (slikarica), 1905., pisma

70

HR-HDA-804 – ISIDOR (ISO) KRŠNJAVI, kut. 13, Maša Janković, 1906.,

1 pismo

71

HR-HDA-804 – ISIDOR (ISO) KRŠNJAVI, kut. 13, Maša Janković, 1906.,

1 pismo.

72

Čepelovac, mjesto u sastavu grada Đurđevca u Koprivničko-križevačkoj županiji, u kojem seoska škola postoji od 1827. Janković navodi u pismu Kršnjavom 1906. (HR-HDA-1979 – HDLU, kut. 4, Maša Janković (slikarica), 1905, pismo datirano 8. kolovoza 1906.). Tome u prilog govori i podatak koji navodi Zora Prica 1913. kako je Maša Janković porijeklom iz Đurđevca (izvor Prica, „Umetnice (Slikarstvo, arhitektura)”, 82), dok novinarka Ivana Karlič navodi kako je „Maša Janković Jelici Belović poslala pismo iz Čepelovca moleći za pomoć”. Karlič, „Zbirka vezova”, 1–3.

73

Potrebno je napomenuti kako zagrebačke novine 1905. s ponosom ističu promociju ljetnih haljina od hrvatskih tkanina s vezanim bordurama te bluza s ukrasom hrvatskih motiva u *Wiener Mode*, dok ostale bečke novine izvještavaju o sveopćem oduševljenju izazvanom hrvatskim uzorcima i kućnom industrijom. Muraj, „Odnos građanstva spram narodne nošnje i seljačkog tekstilnog umijeća”, 26.

74

Prica, „Umetnice (Slikarstvo, arhitektura)”, 82.

75

HR-HDA-804 – ISIDOR (ISO) KRŠNJAVI, kut. 13, Maša Janković, 1906,

1 pismo. Napomena: Maša Janković navodi „zagrebačku obrtničku školu”,

no, kako će biti naznačeno u nastavku teksta, 1906. zaposlena je u Višoj djevojačkoj školi. Nije navedena u popisima učitelja obrtničkih škola na području Zagreba.

76

Izvještaj Zemaljske Više djevojačke škole u Zagrebu za školsku godinu 1906./1907.

77

Na podatke, tj. na *Izvještaj Zemaljske Više djevojačke škole (1906./1907.)*

te *Službeni glasnik* Odjela za bogoštovlje i nastavu (1908.) uputila me doc. dr. sc. Štefka Batinić, knjižničarska savjetnica i kustosica

u Hrvatskom školskom muzeju, te joj ovim putem zahvaljujem.

78

Učiteljska škola, škola za učitelje u osnovnim školama.

79

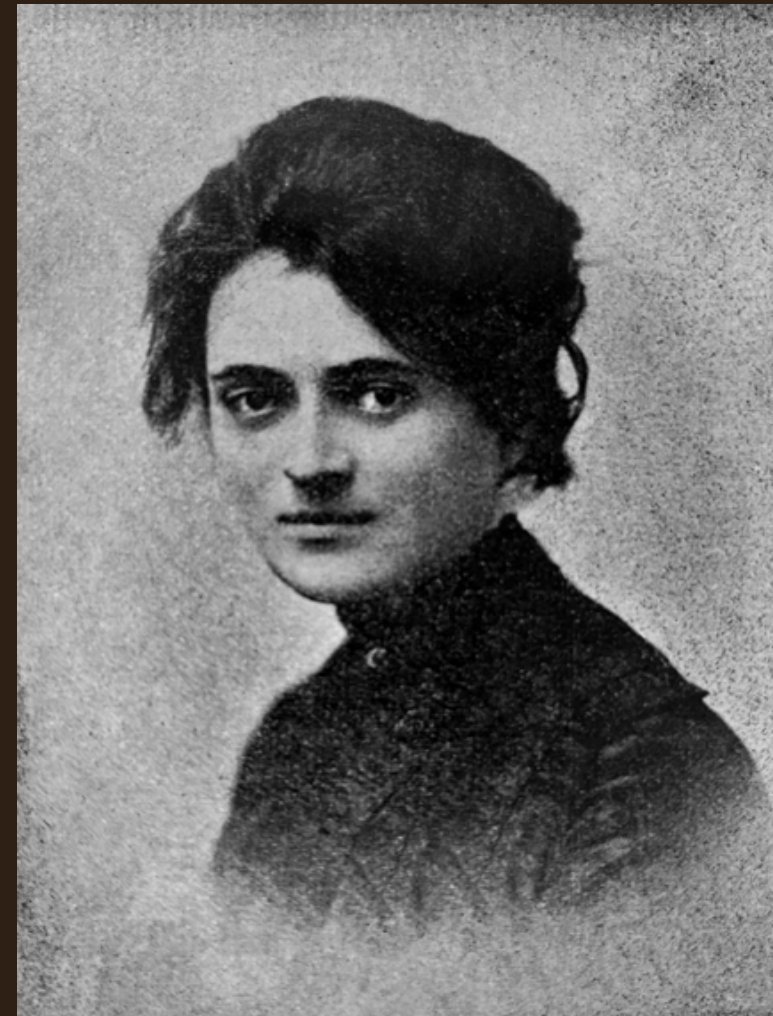
Pogačić, „Maša Janković”, 427–428. Na izvor me uputila dr. sc. Darija

Alujević, stručna savjetnica na radnom mjestu više stručne suradnice

iz arhiva Akademije likovnih umjetnosti, te joj ovim putem zahvaljujem.

80

Pogačić, „Maša Janković”, 427–428.

Sl. / Fig. 2 Maša Janković. (Zora Prica. „Umetnice (Slikarstvo, arhitektura)”, 83. U/In: *Srpkinja*. Sarajevo, 1913.)

↑

81
HR-DAZG-153. *Poslovni zapisnik*, knjiga 2. Navedeni datum vremenski se podudara s njezinom pisanom zahvalom povodom zaposlenja upućenom Kršnjavom. Razlog za promjenu evidentiranja učiteljice Janković iz imena Marija u mekši nadimak Maša možda stoji u činjenici što je 24. listopada 1907. ravnateljicom postala njezina bliska suradnica Milka Pogačić, koja je u spomenutom životopisu i oslovljava s „Mašica” i „Mašenka”. Izvor: Pogačić, „Maša Janković”, 427. U prilog tezi da je rođeno Mašino ime Marija govori i članak „Zbirka vezova” Ivane Karlič, objavljen u *Osječkom tjedniku* 12. travnja 1908. Karlič navodi kako je „godine 1905. gdji. Belovićevoj pisala učiteljica iz Čepelovca u Hrvatskoj Mara Janković”, dok je u daljnjem tekstu imenuje Maša Janković. Izvor: Karlič, „Zbirka vezova”, 1–3. Članak aktualizira zamjerku Jelice Belović Bernadzikowske (1870. – 1946.) usmjerenu na glavnu urednicu *Domaćeg ognjišta* Milku Pogačić i Mašu Janković. Naime, Belović Bernadzikowska bila je početnih godina aktivna suradnica te autorica književnih priloga i članaka posvećenih životu žena u Perziji (Belović Bernadzikowska, „Život žena u Perziji”, 99–100; Belović Bernadzikowska, „Sin ljudskog roda”, 113–120). Skupljala je i istraživala pučke vezove, uredila i katalogom popratila etnografske zbirke u Umjetničko-obrtnom i Trgovačko-obrtnom muzeju u Zagrebu (1907./1908.) (Belović Bernadzikowska, *Katalog narodopisne zbirke Trgovačko-obrtnog muzeja u Zagrebu*, 1907). Očekivala je da će biti angažirana kao urednica *Modnog priloga Domaćem ognjištu*. Budući da se to nije ostvarilo, bila je vrlo kritična spram tekstilnih nacrti Maše Janković, dovodeći u pitanje autentičnost uzoraka, kvalitetu nacrti te autorstvo. U tome ju je podržao novinar Josip Karakes u *Narodnoj prosvjeti*, zbog čega se uredništvo *Domaćeg ognjišta* u veljači 1908. javno očitivalo. Za neargumentirane napade optužilo je sujetu, upozoravajući „kako si ne umišljaju ni časka da je njihov rad savršen, ali i da hrvatski narodni ručni radovi nisu monopol gđe. Belović, ni da je ona jedini autoritet na tom polju, ni da su njezini primjeri nacrti uzorni... Naše učiteljice ne boluju od megalomanije, zato ne sabiru i ne štampaju sebi hvale. Bude li gđa. Belović nastavila kako je protiv nas započela, poslužiti ćemo joj dokazima prigovora na njen rad.” Uredništvo, „K uzorcima”, 120.

Sl. / Fig. 3 Raport veza, autorice Maše Janković /
Embroidery rapport by author Maša Janković. (*Domaće ognjište* 8, br./no. 8, 1908.)

←

82

Prekodravlje u Podravini, općina Gola.

83

HR-DAZG-217 – Ženska učiteljska škola sestara milosrdnica, Glavni imenik 1890–1896, knjiga 37; HR-DAZG-217 – Ženska učiteljska škola sestara milosrdnica, Glavni imenik 1895–1897, knjiga 38.

84

HR-DAZG-153. Poslovni zapisnik, knjiga 2.

85

Službeni glasnik Odjela za bogoštovlje i nastavu 1908.

86

J. S., „O udaji učiteljica”, 154–156; Batinić, „Učiteljica ili supruga!”, 22.

87

Prica, „Umetnice (Slikarstvo, arhitektura)”, 82.

88

Navedeno u Adresaru grada Zagreba iz 1909., dok se u Adresaru iz 1911. više ne spominje njezino ime i prezime.

89

Prvi je korak u projektiranju određenog ornamenta za tkanine stvaranje nacrti ili skice s potpunim raportom uzorka iz kojeg će kasnije proizići predložak za tkanje. Jedinica ili raport uzorka (eng. *pattern repeat*, fr. *rapport de dessin*, njem. *Musterappart*, it. *rapporto di disegno*) predstavlja najmanju moguću dimenziju uzorka koja se jednolično i kontinuirano ponavlja — na tkanini ili nekom drugom materijalu — kako bi se ostvario određeni ornament, tehnikom tiska, tkanja ili veza. Phipps, *Looking at textiles: A guide to technical terms*, 26–27.

90

„Po njezinom načinu treba da se risanje i ručni rad upotpunjuju. Risanje treba, da učenicama dade vještinu, koja je nužna kod sastavljanja nacrti za ručni rad. Ručni rad opet mora da u njih razvije potrebnu vještinu, da uzmagnu vlastite nacrti točno i ukusno izraditi. Ako se primjerice kod ručnog rada mora uzeti obamitanje i šupljikanje, to će se kod risanja uzeti nacrti za ovu vrstu radnja, a učenicama pokazati, kako se ovi nacrti prave i dovesti do toga da ih samostalno izrade”, navodi Zdenka Smrekar 1907. Smrekar, „Izložba ručnih radova u zem. višoj djevojačkoj školi”, 193.

91

Nacrti za tekstil Maše Janković s hrvatskim tradicijskim motivima publicirali su se i objedinjeno za strano tržište. Cjelina se sastoji od petnaest nacrti, od toga deset u boji na formatu A4, tri crno-bijela na prozirnom papiru te dva na formatu A3. Izvor: Janković, *Uzorci za ženski ručni rad po hrv. nar. motivima*. Na izvor me uputila ravnateljica Muzeja grada Pakraca Jelena Hihlik, prof. povijest umjetnosti, te joj ovim putem zahvaljujem.

92

Janković, „K uzorcima”, 140. Karton (List 10) s prikazom ornamenta precrtanog sa slavenskih tikvica autorice Maše Janković priložen u *Domaće ognjište* 8, br. 10 (1908.)

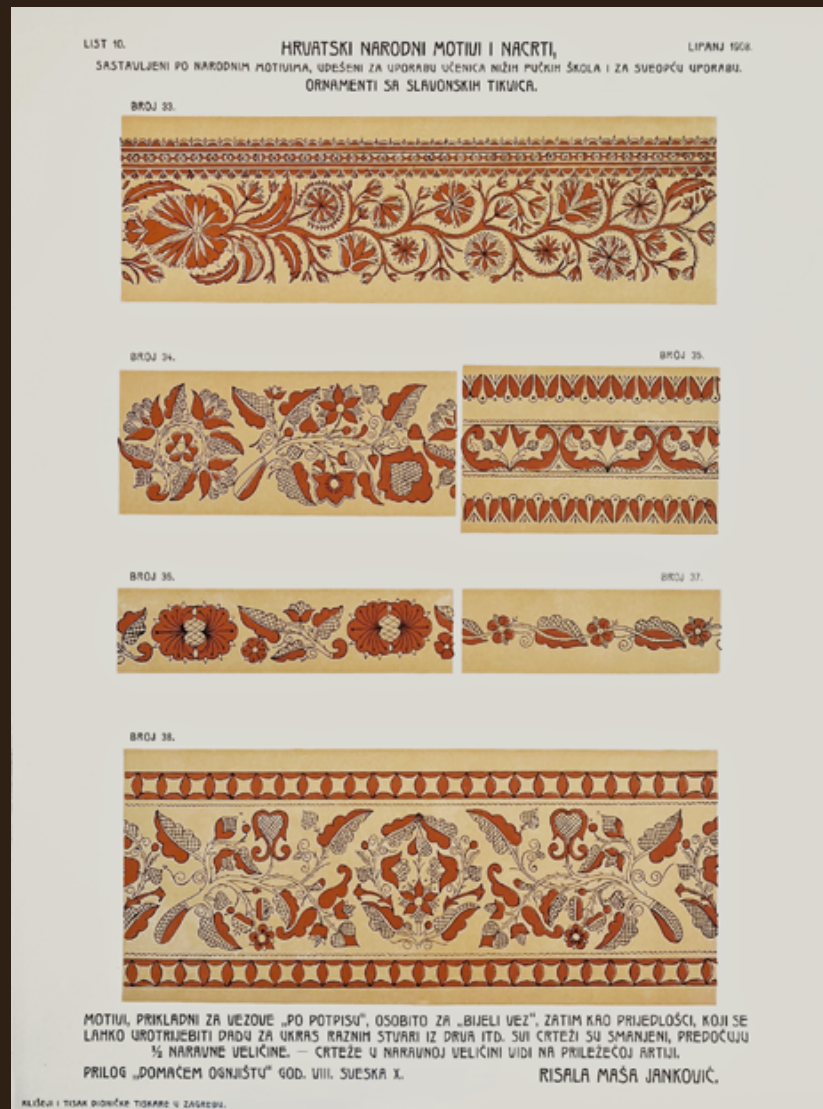
93

Janković, *Uzorci za ženski ručni rad po hrv. nar. motivima*.

do preciznijih podataka o identitetu umjetnice. Naime, učiteljica pod imenom Maša Janković prvi se put u poslovnom zapisniku spominje 27. listopada 1907. u stupcu „Rješenja”, povodom stečene potvrde *zemaljske činovnice*, koju dodjeljuje Visoka kr. zemaljska vlada i odjel za bogoštovlje. Međutim, u istom izvoru, godinu dana ranije, preciznije 15. listopada 1906., zapis je o zaposlenju učiteljice pod imenom Marija Janković.⁸¹ Na temelju saznanja o ispravnom krsnom imenu učiteljice Marije Janković, pratimo tijek njezina obrazovanja te otkrivamo vrijedne osobne podatke. Od školske godine 1894./1895. do 1896./1897. školovala se za učiteljicu pripravnicu u Ženskoj učiteljskoj školi sestara milosrdnica u Zagrebu. Iz osobnog dosjea učenice doznajemo da je rođena 7. rujna 1878. u Ždali,⁸² da je rimokatoličke vjeroispovijesti te da joj je otac Matija bio učitelj u Sarajevu.⁸³ Za vrijeme školovanja boravila je u internatu te primala stipendiju Visoke kr. zemaljske vlade zbog izvrsnog uspjeha. Posljednji je zapis o učiteljici Maši Janković u *Poslovnom zapisniku II. ženske građanske škole* od 9. kolovoza 1908., gdje se uz njezino ime spominje „otpremna”.⁸⁴ Navedena godina odgovara napomeni u *Službenom glasniku* Odjela za bogoštovlje i nastavu iz 1908., u kojem je ime Marije Janković smješteno na popis *umirovljenih* učiteljica Zemaljske više djevojačke škole u Zagrebu.⁸⁵ Možemo pretpostaviti da je razlog prestanka njezina rada bilo stupanje u brak, u skladu sa školskim zakonom iz 1888. koji je učiteljicama propisivao celibat i koji je bio na snazi sve do 1914.⁸⁶ U prilog navedenoj tezi govori zapis Zore Price iz 1913., koja je ustvrdila da je Maša Janković „udana za profesora i slikara iz Bugarske”.⁸⁷

MAŠA (MARIJA) JANKOVIĆ – UREDNICA
I MODNA ILUSTRATORICA
MODNOG PRILOGA DOMAĆEM OGNJIŠTU
(1907. / 1908.)

Tijekom svojeg učiteljskog razdoblja u Zagrebu Maša Janković živjela je na adresi Jelisavina ulica 14 (danas Klaićeva)⁸⁸ te bila suradnica časopisa *Domaće ognjište*. U obučavanju učenica ručnome radu zalagala se za svladavanje znanja izrade tehničkih nacrti (raporta)⁸⁹ po likovnim predlošcima,⁹⁰ dok je u *Domaćem ognjištu* bila zadužena za rubriku „K uzorcima”. Izrađivala je ilustracije tradicijskih motiva i nacrti veza, popraćene kratkim opisima o porijeklu, značajkama, boji i primjeni.⁹¹ I dok su nacrti tehnika veza zadani kvadratičima podloge (Sl. 3), u iscrtavanju ornamenta prisutna je donekle slobodnija linija (Sl. 4). Usporedu s rubrikom posvećenom tradicijskoj baštini uređivala je i *Modni prilog Domaćem ognjištu* u razdoblju od ožujka 1907. do lipnja 1908. U svojim likovnim nacrtima autorica nastoji dosljedno kopirati motive s tikvica, drvenih predmeta, povijesnih odjevnih artefakata pohranjenih u Zemaljskom muzeju u Sarajevu, u muzeju trgovačke obrtničke komore u Zagrebu te iz privatnih zbirki.⁹² Također savjetuje da se motivi apliciraju na različite predmete poput pernica, bilježnica, korica knjiga, na različite modne dodatke i odjevne predmete, precizirajući pri tome tehniku veza.⁹³ Pri njihovoj aplikaciji na odjeći, upozorava na poštivanje tradicijskih boja te neodstupanje od originalnog,

Sl. / Fig. 4 Nacrt ornamenta preuzetog sa slavonskih tikvica, autorice Maše Janković / A sketch of an ornament taken from Slavonian gourds by author Maša Janković. (*Domaće ognjište* 8, br./no. 10, 1908.: list/sheet 10.)

↑

Sl. / Fig. 5 Raport dalmatinskog krstačkog veza, autorice Maše Janković / Dalmatian cross-stitch embroidery rapport by author Maša Janković. (*Domaće ognjište* 8, br./no. 6, 1908.: list/sheet 8.)

↑

Sl. / Fig. 6 Plava suknja s motivima izvedenima iz krstačkog veza, Industrija Salamona Bergera / The blue skirt featuring motifs derived from cross-stitch embroidery, Salomon Berger Industry. Etnografski muzej / Ethnographic Museum, Zagreb.

↑

tradicijskog oblika motiva. U likovnom i tehničkom predočavanju tradicijskih ornamenata i raporta veza poslužila se sljedećim crtežima koji prate opisne priloge:

- crno-bijeli i u boji tehnički nacrti
- crno-bijeli i u boji likovni predlošci tradicijskih motiva na kartonu
- detalji tekstilnih motiva smješteni uz tekst, usporedo s prikazom njihove aplikacije na odjevnom predmetu
- crteži tradicijskih motiva u prirodnoj veličini na prozirnom papiru⁹⁴
- prikaz izrade veziva, predočen ispreplitanjem igle s koncem na tkanini.⁹⁵

U rubrici „K uzorcima” predstavila je sljedeće tradicijske veze: *krstački vez* (izvezeni križići, križni vez) u originalu od oštrem vune na običnom platnu, savjetovala je izvesti od crvenog ili crveno-plavog pamučnog konca te ga koristiti kao ukras na ručnicima i posteljini. Zatim *plosnati vez* precrtan s rukava ličke košulje, za koji savjetuje da se izradi od deblje niti kao ures zavjesa i dječje odjeće. Za *vez po pismu* složen po motivima s tikvice te *utkanica* po motivu sa stolnjaka u Podravini, koji podsjećaju na keper-vez u tkanju, savjetuje da se koriste za dekoriranje pregača, zavjesa, ručnika i posteljine.⁹⁶ U sljedećim brojevima predstavila je i *pozlatinski vez* ili *vez brojem* iz okolice Vrpolja i Otoka u Slavoniji.⁹⁷ Autorica preporučuje izvedbu tog veza nitima crne svile i tehnikom spajanja triju niti osnove te je bio vrlo omiljen za ukrašavanje stolnjaka, zastora, ručnika te osobito ljetnih bijelih košulja (bluza). I tehniku *obamitanje zupčića* i *šupljikanje* pripremila je po ornamentu s tikvice, savjetujući da se ovisno o predmetu ukrašavanja motiv može povećati ili smanjiti. U opisu dodaje kako je „vrlo prikladan ukras za košulje, no izrađen od bijelog, plavog ili crvenog pamučnog konca”.⁹⁸ *Vez po „potpisci”* na smeđe-sivoj podlozi u dvije boje, tamnocrvenoj i svjetlocrvenoj, precrtala je s pregače pohranjene u muzeju Trgovačke obrtničke komore. Savjetuje ga za ukras na zavjesama, a raport *krstačkog veza* (križića) u crvenoj boji, koji je preuzela s raznih predmeta iz Đurđevca,⁹⁹ za ukras na pregačama i košuljama. *Pečki našav* (pečki vez)¹⁰⁰ u bijelom iz okolice Vinkovaca, od fine pamučne niti, savjetovala je smjestiti na poprsje ženskih košulja te kao ures svjetlosmeđoj modnoj odjeći.¹⁰¹ Konavoskim vezom,¹⁰² koji predstavlja u tri uzoraka izrađena od crvene, zelene i plave svilene niti, preporučuje dekorirati ljetne haljine.¹⁰³ U veljači 1908. Maša Janković prilaze nacrt motiva *krstačkog veza* (*opačica*) *za-šarak*, koji je preuzela s paškog ručnika „starog 80–100 godina”, pohranjenog „u zbirci narodnog veziva S. Kr. Dobav. G. S. Bergera u Zagrebu” (Sl. 5).¹⁰⁵ Napominje kako ga je potrebno izraditi svilom u tri boje, na finom domaćem platnu. Nacrtom se poslužila Industrija Salamona Bergera u proizvodnji tkanina i dekorativnih ukrasnih traka (Sl. 6), što otvara i pitanje suradnje tvornice tekstila s Mašom Janković, na koje za sada ne možemo odgovoriti.

Za razliku od rubrike „K uzorcima”, koja je bila usredotočena na promociju tradicijskih motiva i veza, *Modni prilog* urednice Maše Janković djelomično se, no u manjem obujmu, oslanjao na koncept austrijskog žurnala *Wiener Mode*. Potonje novine još od 1888. povremeno savjetuju ukrašavanje odjeće motivima iz bavarske tradicijske baštine, no usmjerene su primarno na prezentaciju modnih trendova, ne na očuvanje tradicije.¹⁰⁵ Prva dva broja *Modnog priloga* izašla su u sklopu *Domaćeg ognjišta*, bez numeriranih stranica,¹⁰⁶ dok od rujna 1907. postaje u potpunosti zaseban prilog, s vlastitim brojem sveska, istaknutom godinom i numeracijom stranica.¹⁰⁷ Uz opise i ilustracije aktualnih pariških i bečkih modnih trendova nepoznatog autora, Maša Janković autorica je ilustracija novoga modnog izraza nadahnutog elementima tradicijske kulture, u cilju njegove promocije i asimilacije među čitateljicama. U središtu je uredničkog razmatranja *Modnog priloga* novi modni trend i prije svega likovni i tehnički odjevni nacrti, neizostavni za izradu odjevnog predmeta. Pri tome se poštuju faze modne proizvodnje od idejne skice, tehničkog crteža, kroja i pozicioniranja ukrasa na odjevnom predmetu. Tako razlikujemo nekoliko tipova crteža:

- crtež aktualne pariške modne siluete u svrhu informiranja čitateljica o trendovima Pariza i Beča nepoznatog autora (Sl. 7)
- ilustracije modnog izraza obilježenog elementima nacionalnog identiteta proizašlima iz tradicijske baštine u svrhu promocije i asimilacije novih trendova autorice Maše Janković (Sl. 8)
- tehnički crtež¹⁰⁸ odjevnog predmeta s dodatnom svrhom uputa o ispravnom uzimanju mjera nepoznatog autora¹⁰⁹
- ilustracije pojedinoga odjevnog oblika (suknja, haljetak, ovratnik, rukav) s naznakom mjesta ukrašavanja tradicijskim vezom autorice Maše Janković i motivom u prirodnoj veličini
- osnovni kroj¹¹⁰ u omjeru 1 : 10 za suknju odijela nepoznatog autora.¹¹¹

Maša Janković vlastoručno je potpisivala modne ilustracije, što je već bila uhodana praksa u pariškim i njemačkim žurnalima te posebice u bečkom modnom listu *Wiener Mode*. Za usporedbu, modne ilustratorice, predlagateljice novih trendova koje su se u tom razdoblju istaknule u svijetu, bile su Florensa de Closménil i sestre Colin, francuske umjetnice čije modne ilustracije prate tehnički crteži odjevnih predmeta i detaljne krojne upute.¹¹² Upravo u kontekstu profiliranja i jačanja uloge modnih ilustratora na samom početku 20. stoljeća u specijaliziranome europskom tisku, važna je i pojava Maše Janković u domaćem tisku. Maša Janković na ilustracijama odjevnih silueta nastoji uvažiti zakonitosti grafičkih priloga vodećih modnih žurnala, rukopis joj je prilagođen svrsi, likovno pročišćen i jasan. U odnosu na, primjerice, preciznije crteže aktualnih pariških trendova nepoznatog autora također uvrštene u *Modni prilog*, crteži Maše Janković donekle su slobodniji, dok je potez zadržao slikarski značaj (Sl. 8 i Sl. 9). Maša Janković u mediju crteža oblikuje sveukupno

94	Nacrti na prozirnom papiru autorice Maše Janković smješteni su kao prilog sljedećih brojeva <i>Domaćeg ognjišta</i> : <i>Domaće ognjište</i> 8, br. 4 (1907.); <i>Domaće ognjište</i> 8, br. 10 (1908.).
95	<i>Domaće ognjište</i> 8, br. 1 (1907.), <i>Modni prilog</i> 2, br. 1: 7–8.
96	Janković, „K uzorcima”, 140. O <i>krstaškom vezu</i> ponovno prosvjeđuje redak 1908. Uredništvo, „K uzorcima”, 120.
97	“K uzorcima”: 160; „K uzorcima”: 200.
98	U zagradi autorica navodi i širinu konca. „K uzorcima”: 160.
99	„K uzorcima”: 200; „K uzorcima”: 40.
100	Tihana Petrović Leš pojašnjava definiciju veza: „pečki vez je vrsta veza po pismu (predlošku) kojim se popunjavaju veće površine prethodno nacrtanih, uglavnom, cvjetnih motiva, običnom iglom za šivanje i nitima raznobojnog konca. Izvodi se na dva načina, u dva boda, koji se razlikuju po hvatanju površine s lica i po izgledu naličja. Izrađuje se u pet ili sedam boja: žutoj, plavoj, crvenoj, zelenoj i crnoj, kombinaciji pastelnih tonova plave, smeđe ili ljubičaste, kao i toniranim nitima plave i smeđe.” Više u: Petrović Leš, „Uloga veza u oblikovanju nacionalnog identiteta ili kako je pečki postao narodni vez“, 151.
101	„K uzorcima”: 80.
102	Konavoski vez pripada utkanicama, najjednostavnijim vezovima po broju. Utkanice su pronađene i među rijetkim arheološkim nalazima, poznatima još od prapovijesnog doba. Originalno je vezen svilom te se smještio na poprsje i orukavlje. Karakterističan je po simetričnim geometrijskim motivima najčešće u crvenoj, crnoj i tamnozelenoj boji sa zlatnožutim obrubima. Više o povijesti konavoskog veza: Režić-Tolj, „Svilarstvo u Konavlima: Oživljavanje jedne tradicije”, 95–116; Rusković Radonić, <i>Konavoski vez iz etnografske zbirke zavičajnog muzeja Konavala</i> .
103	„K uzorcima”, 160.
104	Uredništvo, „K uzorcima”: 120.
105	<i>Wiener Mode</i> , br. 1-18, 1888; <i>Wiener Mode</i> , br. 1-24, 1892.
106	<i>Modni prilog</i> bez broja te bez numeriranih stranica izlazi na kraju <i>Domaćeg ognjišta</i> 7, br. 7 (1907.); <i>Modni prilog</i> bez broja te bez numeriranih stranica izlazi na kraju <i>Domaćeg ognjišta</i> 7, br. 9 (1907.).
107	<i>Domaće ognjište</i> 8, br. 1 (1907.), <i>Modni prilog</i> 2, br. 1. s numeriranim stranicama, sveukupno osam stranica.
108	„Tehnički crtež je vrsta crno-bijelog linearnog crteža koji prikazuje tehničku stranu pojedinačnog odjevnog predmeta. Tehničkim crtežom prikazuje se sve tehničke pojedinosti potrebne za izvedbu odjevnog predmeta (položaj ušitaka, vrste šavova, karakter nabora, načini kopčanja, karakter kragne i sl.). Tehnički crtež crta se lišen ljudske figure, ali u točnim proporcijama. Za razliku od modne ilustracije crta se krajnje objektivno bez osobnog i umjetničkog doživljaja.” Končić, <i>Moda i koncept-metode i pristupi u nastavi modnog dizajna</i> , 69.
109	<i>Modni prilog</i> bez broja te bez numeriranih stranica smješten je na kraju <i>Domaćeg ognjišta</i> 7, br. 9 (1907.).
110	Osnovni je kroj plošni prikaz krojnih dijelova za izradu odjeće
111	Odabirom modne ilustracije iz <i>Modnog priloga</i> , čitateljicama je bilo omogućeno uz „malu odštetu po kroju za materijal i poštarinu” naručivanje izrade kroja u prirodnoj veličini. <i>Modni prilog</i> bez broja te bez numeriranih stranica smješten je na kraju <i>Domaćeg ognjišta</i> 7, br. 9 (1907.) i u <i>Domaćem ognjištu</i> 8, br. 1 (1907.) numerirano, kao <i>Modni prilog</i> 2, br. I: 8.
112	Borrelli, „Fashion Illustrators”, 48-50.

Sl. / Fig.7 Crtež aktualne pariške modne siluete u svrhu informiranja čitateljica o trendovima Pariza. Nepoznati ilustrator / Drawing of the current Parisian fashion silhouette for the purpose of informing readers about Parisian trends. Unknown illustrator. (*Domaće ognjište* 8, br./no. 1, 1907., Modni prilog 2, br./no. 1: 1)

↑

NOVA ISTRAŽIVANJA | NEW RESEARCH

Sl. / Fig. 8 Modna ilustracija autohtonog modnog izraza u svrhu promocije i asimilacije novih trendova / Fashion illustration of indigenous fashion expression for the purpose of promotion and assimilation of new trends: *Jesenski kostum iz svijetlo smeđeg sukna, urešen narodnim vezom (Naacr za vezivo pod br. 19 priloga za ženski rad)* [Autumn costume made of light brown cloth, decorated with folk embroidery (Design for embroidery under no. 19 of the section for women's handicraft)]. Autorica Maša Janković /Author: Maša Janković. (*Domaće ognjište* 8, br./no. 3, 1907., Modni prilog 2, br./no. 2: 3.)

↑

Sl. / Fig.9 Tehnički crtež. Nepoznata ilustratorica / Technical drawing. Unknown illustrator. (*Domaće ognjište* 5, br./no. 1, 1904.: 28.)

↑

pet ilustracija domaćega modnog izraza, koji harmonično objedinjavaju odjevne trendove i tradicijske ukrase s naših prostora.¹¹³

Može se pretpostaviti da je političko ozračje nagodbenog doba, u kojem je središnja vlast otežavala razvoj modne industrije, donekle utjecalo¹¹⁴ i na gašenje *Modnog priloga* Maše Janković, koji prestaje izlaziti nakon lipnja 1908. Identična sudbina zadesila je u rubriku „K uzorcima”. Glavna urednica *Domaćeg ognjišta* Milka Pogačić u siječnju 1909. nov pristup objašnjava sljedećim uvodnim riječima: „*Domaće ognjište* odbacuje sve što nije glas, koji će pozivati Hrvatice na patriotski, kulturni i socijalni rad. Ono je glasilo hrvatskih žena koje ne će da budu samo 'krasni spol', koji život čini ugodnim, nego hoće da budu jedan dio naroda, koji može da život čini boljim, bogatijim i zdravijim [...] iz toga razloga ne treba biti u kićenom i elegantnom ruhu, već jednostavnom priprostim ruhu, usredotočenim na želju i pobudu za općenitu korist i napredak.”¹¹⁵ Time potvrđuje da su pokušaji implementiranja modnih tema kao sredstva njegovanja autohtonog odjavnog izraza i očuvanja tradicijske baštine kroz *Modni prilog Domaćem ognjištu* smatrani završenima. Blagu kritiku gašenju *Modnog priloga* i podršku Maši Janković pružio je 1909. liječnik i dopisnik *Domaćeg ognjišta* Milan Gjukić. Izražava žaljenje za ukidanjem tekstova i nacrtu posvećenih hrvatskim tradicijskim motivima, posebice stoga što „građanke na odijelima koriste njemačke motive zbog velikog broja njemačkih modnih listova zastupljenih na domaćem tržištu”. Napominje kako u „*Domaćem ognjištu* prijašnjih godišta bilo je vidjeti lijepih crteža gdice Maše Janković, a našlo se rasprave i o tekstilijima”.¹¹⁶ Epizoda otvaranja medijskog prostora modnim ilustracijama odjavnog trenda koji je harmonično objedinio modne i tradicijske elemente u *Domaćem ognjištu* bila je tako završena. Tradicija njegovanja narodnih tehnika i izrade ukrasa građanskoj odjeći nastavljala se poticati kroz ženske udruge, među kojima se ističu Ženska udruga za narodno tkivo i vezivo osnovana u Petrinji 1908. te Ženska udruga za očuvanje i promicanje hrvatske seljačke umjetnosti i obrta osnovana 1913. u Zagrebu.¹¹⁷

Sl. / Fig. 10 Modna ilustracija na naslovnici, s potpisom autorice Maše Janković / Cover fashion illustration signed by Maša Janković. (*Domaće ognjište* 8, br./no. 3, 1907., *Modni prilog* 2, br./no. 2: 1.)

↑

113
Modne ilustracije Maše Janković smještene su u sljedećim brojevima: *Domaće ognjište* 8, br. 1 (1907.), *Modni prilog* 2, br. 1: 1, 3; *Domaće ognjište* 8, br. 5 (1908.), *Modni prilog* 2, br. 3; 3; *Domaće ognjište* 8, br. 7 (1908.), *Modni prilog* 2, br. 4.

114
Primjerice, u tom ozračju, uz ekonomske razloge, i Industrija Salamona Bergera (1885. – 1911.) gubi podršku političkog vrha, ali i dijela tiska nesklonog modnim tradicijskim izrazima. Izostanak političke podrške Izidora Kršnjavog Kus Nikolajev (1942.) objašnjava njegovim negativnim iskustvima s *Milenijske izložbe* u Trstu 1885. i u Budimpešti 1885., kada su za nagradu na tomboli dodjeljivali moderna odijela ukrašena tradicijskim hrvatskim motivima, što nije izazvalo oduševljenje pobjednika. Kus-Nikolajev, „Problemi hrvatske kućne radinosti”, 23. Međutim, razloge je potrebno tražiti i u otporu razvoju modne industrije na tlu Hrvatske, koji je dolazio iz centara Monarhije. Više u: Franić, „S. Berger — Etnografski muzej u Zagrebu — i naša pučka umjetnost”, 8. Beč je bio skloniji poduprijeti udruge za očuvanje povijesnih tradicijskih tehnika i motiva nego pridonijeti razvoju modne industrije kojom bi zemlja gospodarski ojačala te posljedično pripomogla jačanju nacionalne svijesti. Više u: Buxbaum, *Mode aus Wien* 1815–1938, 123. Više o razlozima gašenja u: Berger, *Tragedija naše kućne tekstilne industrije*; Berger, *Tragedija hrvatske tekstilne kućne industrije*; Kus-Nikolajev, „Problemi hrvatske kućne radinosti”, 23; Muraj, „Odnos građanstva spram narodne nošnje i seljačkog tekstilnog umijeća”, 27–40; Karlič, „Zbirka vezova”, 1–3; Bušić, „Salamon Berger i počeci izložbene djelatnosti zagrebačkog Etnografskog muzeja”, 281–300; Simončić, *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće*, 140–154.

115
Udruga učiteljica kraljevina Hrvatske i Slavonije., „Hrvatskim učiteljicama i ženama”. *Domaće ognjište*, 1–2.

116
Gjukić, „Tekstilni obrt i — škola”, 326.

117
Peić Čaldarović, „Osnovne karakteristike profesionalne djelatnosti žena u Hrvatskoj između dvaju svjetskih ratova (1918.–1941.)”, 491–503.

ZAKLJUČAK

Možemo zaključiti kako je modni fenomen apliciranja tradicijskih motiva u duhu orijentalizma, odnosno trenda asimilacije motiva slavenskih naroda Austro-Ugarske Monarhije prisutan početkom 20. stoljeća i među domaćim modnim trendovima, predstavljenima u domaćem tisku. Časopis *Domaće ognjište* od početka svojeg izlaženja 1900. donosi kratke crtice modnim zanimljivostima, da bi u sljedećim brojevima među učiteljicama kao svojim glavnim čitateljstvom snažnije poticao sabiračke aktivnosti usmjerene na očuvanje hrvatskih tradicijskih tehnika ukrašavanja tekstila. Također, časopis prati i podržava modu, u kojoj prepoznaje potencijalnu tržišnu djelatnost kroz koju se može promovirati tradicijsko nasljeđe. U razdoblju od ožujka 1907. do lipnja 1908. objavljuje rubriku „K uzorcima” te izdaje *Modni prilog*, koje uređuje slikarica i učiteljica Maša (Marija) Janković. Ujedno je autorica nacrtala za tekstil te prvih za sada poznatih potpisanih modnih ilustracija. I dok nacrti za vez propagiraju tradicijske motive, modne siluete promoviraju nove izraze temeljene na sinergiji modnih trendova i elemenata nacionalnog identiteta, preuzetih iz tradicijske kulture. Time Maša Janković ne odstupa, nego slijedi europske modne trendove, ali pritom koristi vlastitu baštinu, podržavajući ideju prisutnu i u Bergerovim tekstilnim i odjavnim proizvodima za svjetsko tržište. U modnoj ilustraciji, međutim, razvidna su i odstupanja s odlikama individualnoga slikarskog rukopisa; karakterom različiti od grafičkih modnih priloga u inozemnim žurnalima, nacrti ukazuju na težnju za uspostavljanjem vlastitog likovno-modnog izraza. Maša Janković, dakle, slijedila je modu vremena, u čemu svakako nije bila jedinstvena, ali je bila svojstvena vremenu i aktualna, što se i vrednuje ovim radom. U daljnjim koracima posvećenima njezinu modno-illustrativnom djelovanju i opusu trebalo bi istražiti pitanje suradnje s Salamonom Bergerom. Za kraj je potrebno podcrtati kako je naslovna ilustracija ženske odjevne siluete *Modnog priloga* iz rujna 1907. ujedno prva za sada poznata inicijalima potpisana modna ilustracija hrvatske autorice te predstavlja vrijedno likovno svjedočanstvo za sagledavanje povijesnog razvoja i vrednovanje te profesije.

POPIS LITERATURE I IZVORA / BIBLIOGRAPHY AND SOURCES

ARHIVSKI IZVORI / ARCHIVAL SOURCES

HR–HDA–1979–HDLU: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond: 1979, Hrvatsko društvo likovnih umjetnika 1879–1992.

HR–HDA–804: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond: 804, Isidor (Iso) Kršnjavi, 7 serija, Korespondencije, kut. 13, Janković Maša.

HR–DAZG–126: Hrvatska, Državni arhiv u Zagrebu, fond: 126, Ženska preparandija s vježbaonicom, knjige 2 i 4 (signatura 22381).

HR–DAZG–217: Hrvatska, Državni arhiv u Zagrebu, fond: 127, Ženska učiteljska škola sestara milosrdnica, *Glavni imenik* 1890–1896, knjiga 37 (signatura 24722).

HR–DAZG–217: Hrvatska, Državni arhiv u Zagrebu, fond: 127, Ženska učiteljska škola sestara milosrdnica, *Glavni imenik* 1895–1897, knjiga 38 (signatura 24723).

HR–DAZG–153: Hrvatska, Državni arhiv u Zagrebu, fond: 153, II. ženska građanska škola Draškovićeve ulica br. 1, *Poslovni zapisnik*, knjiga 2 (signatura 21883).

OBJAVLJENI IZVORI / PUBLISHED SOURCES

Dom i svijet, ur. Stjepan Kugli, Stjepan. Zagreb: St. Kugli: Knjižara Jugoslavenske akademije i Kr. Sveučilišta, 1888–1923.

Domaće ognjište, ur. Milka Pogačić. Zagreb: Klub učiteljica, 1901–1914.; sadrži Modni prilog (ur. Maša Janković), 1906./1907; 1907./1908.

Izveštaj Zemaljske Više djevojačke škole u Zagrebu za školsku godinu 1906./1907. Zagreb: Kr. zemaljska tiskara, 1907.

Katalog izložbe Hrvatskoga društva umjetnosti. Zagreb: Prva hrvatska radnička tiskara, 1906.

Katalog jubilarne izložbe Društva umjetnosti. Zagreb: Prva hrvatska radnička tiskara u Zagrebu, 1905.

Na domaćem ognjištu, ur. Marija Jambrišak, Jagoda Truhelka. Zagreb: Hrvatski pedagoško–književni zbor u Zagrebu, 1900./1901.

Službeni glasnik Odjela za bogoštovlje i nastavu 1908. Zagreb: Tiskom Ign. Granitza, 1908.

Treća jugoslavenska umjetnička izložba saveza „Lade” Zagreb. Zagreb: Hrvatska pučka seljačka tiskara, 1908.

Wiener Mode. Beč: Wiener Verlagsanstalt Colbert & Ziegler, 1888–1892.

LITERATURA / LITERATURE

A. K. C. (Antonija Kassowitz–Cvijić). „Maša Janković”. U: *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925–1925.* Zagreb: Hrvatski štamparski zavod, 1925.

Barthes, Roland. *The Fashion System.* Berkeley: University of California Press, 1990.

Batinić, Štefka. „Učiteljica ili supruga!”. *Školske novine* 72, br. 32 (2008.): 22.

Belović–Bernadzikowska, Jelica. *Katalog narodopisne zbirke Trgovačko–obrtnog muzeja u Zagrebu.* Zagreb: Trgovačko–obrtni muzej, 1907.

Belović Bernadzikowska, Jelica. „Život žena u Perziji”. *Na domaćem ognjištu* 1, br. 4 (1900.): 99–100.

Belović Bernadzikowska, Jelica. „Sin ljudskog roda”. *Na domaćem ognjištu* 1, br. 5 (1901.): 113–120.

Benc–Bošković, Katica. „Jelka Miš: čuvar naše narodne baštine”. *Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka* 3 (1991.): 131–150.

Berger, Salamon. *Tragedija naše kućne tekstilne industrije.* Zagreb: Tiskara Mile Malavica, 1907.

Berger, Salamon. *Tragedija hrvatske tekstilne kućne industrije.* Zagreb: Tiskara Boranić i Rožmanić, 1914.

Borrelli, Laird. „Fashion Illustrators”, 48–52. U: *Encyclopedia of Clothing and Fashion*, sv. 2, ur. Valeria Steele. New York: Thomson Gale, 2005.

Brandstätter, Christian. *Klimt and Fashion.* New York: Assouline, 2003.

Brenko, Aida. „O modi i narodnoj nošnji”, 21–35. U: *Zagrebačke uspomene, Etnografske slike grada*, katalog izložbe, ur. Aida Brenko. Zagreb: Etnografski muzej Zagreb, 1994.

Brenko, Aida. „Ideologija i narodna nošnja”, 60–70. U: *Tijelo u Tranziciji*, ur. Đurđa Bartlett. Zagreb: Tekstilno–tehnološki fakultet, 1999.

Bušić, Katarina. „Salamon Berger i počeci izložbene djelatnosti zagrebačkog Etnografskog muzeja”. *Etnološka istraživanja* 14 (2009.): 281–300.

Buxbaum, Gerda. *Mode aus Wien 1815–1938.* Beč: Residenz Verlag, 1986.

Čorkalo, Katica. „Časopis *Domaće ognjište* i urednička načela Jagode Truhelke”, 93–108. U: *Zlatni danci — život i djelo Jagode Truhelke*, zbornik radova znanstvenoga skupa, ur. Julijo Martinčić i Dubravka Hackenberger. Osijek: Pedagoški fakultet Osijek, 1998.

„Defregger, Franz”. U: *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14211 (pristupljeno 15. srpnja 2023.).

De la Haye, Amy, Mendes, Valerie. *The House of Worth: Portrait of an Archive.* London: V & A Publishing, 2014.

Franić, Ivo. „S. Berger – Etnografski muzej u Zagrebu – i naša pučka umjetnost”. *Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu* 1, br. 1/2 (1935.): 1–15.

Geczy, Adam. *Fashion and Orientalism: Dress, Textiles and Culture from the 17th to the 21st Century.* Bloomsbury Academic, 2021.

Gjetvaj, Nada. *Etnografski muzej u Zagrebu — u povodu 70. obljetnice.* Zagreb: Etnografski muzej, 1989.

Gjukić, Fran Milan. „Tekstilni obrt i — škola”. *Domaće ognjište* 9, br. 18/19 (1909.): 323–330.

Goldman, Marija. „O stezniku”. *Domaće ognjište* 2, br. 7 (1902.): 114.

Gržina, Hrvoje. *Sunčani kip. Povijest fotografije u Zagrebu 1839.–1900.* Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2022.

Horvat Pintarić, Vera. *Miroslav Kraljević.* Zagreb: Globus, 1985.

Ibler, Vanda. „Izložba u ženskoj stručnoj školi”. *Domaće ognjište* 7, br. 2 (1906.): 29–31.

Iveljić, Iskra. „Od plemenite dokolice do profesije. Žene i umjetnost u Banskoj Hrvatskoj 19. stoljeća”. *Historijski zbornik* 71, br. 1 (2018.): 7–44.

J. S. „O udaji učiteljica”. *Domaće ognjište* 4, br. 8 (1904.): 154–156.

Janković, Maša. *Uzorci za ženski ručni rad po hrv. nar. motivima.* Zagreb: Udruga učiteljica kralj. Hrvatske i Slavonije, 1907.

Janković, Maša. „Prva prođa mojih slika”. *Domaće ognjište* 8, br. 5 (1908.): 93–94.

Janković, Maša (M. J–ć). „K uzorcima”. *Domaće ognjište* 7, br. 7 (1907.): 140.

Jirsak, Libuše. *Izidor Kršnjavi und die Wiener Schule der Kunstgeschichte.* Zagreb: Matica hrvatska, 2008.

„K uzorcima”. *Domaće ognjište* 7, br. 8 (1907.): 160.

„K uzorcima”. *Domaće ognjište* 7, br. 10 (1907.): 200.

„K uzorcima”. *Domaće ognjište* 8, br. 2 (1907.): 40

„K uzorcima”. *Domaće ognjište* 8, br. 4 (1907.): 80.

„K uzorcima”. *Domaće ognjište* 8, br. 8 (1908.): 160.

Karlić, Ivana. „Zbirka vezova”. *Osječki tjednik* 3, br. 15 (1908.): 1–3.

Klub učiteljica. „Uvodnik”. *Domaće ognjište* 6, br. 1 (1905.).

Koda, Harold, Richard, Martin. *Orientalism: Visions of the East in Western Dress.* New York: Metropolitan Museum of Art, 1994.

M. P. „Zimska сезона”. *Dom i svijet* 1, br. 2 (1888.): 32.

Končić, Jasminka. *Moda i koncept–metode i pristupi u nastavi modnog dizajna.* Zagreb: Tekstilno–tehnološki fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2022.

Kus–Nikolajev, Mirko. *Problemi hrvatske kućne radinosti.* Zagreb: Hrvatska državna tiskara u Zagrebu, 1942.

Kveder, Zofka. „Krizmanova izložba”. *Savremenik* 8, br. 2 (1913.): 106–109.

Maleković, Vladimir. „Historicizam u Hrvatskoj”, 13–20. U: *Historicizam u Hrvatskoj*, katalog izložbe, ur. Vladimir Maleković. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 2000.

Maruševski, Olga. „Da nam naše krasne prionu uz naš list...”. *Kaj*, br. 2 (1978.): 73–95.

Mackrell, Alice. *An Illustrated History of Fashion: 500 Years of Fashion Illustration*. New York: Quite Specific Media Group, 1997.

„Moda”. *Domaće ognjište* 4, br. 9 (1904.): 186.

„Moda”. *Domaće ognjište* 5, br. 1 (1904.): 28.

„Moda”. *Domaće ognjište* 5, br. 6 (1905.): 128.

Muraj, Aleksandra. „Odnos građanstva spram narodne nošnje i seljačkog tekstilnog umijeća”. *Narodna umjetnost* 43, br. 2 (2006.): 7–40.

Nouveauté. „Moda”. *Domaće ognjište* 4, br. 1 (1903.): 24.

Nouveauté. „Moda”. *Domaće ognjište* 4, br. 4 (1903.): 85.

„Odijelo i moda”. *Na domaćem ognjištu* 1, br. 1 (1900.): 28.

Peić Čaldarović, Dubravka. „Osnovne karakteristike profesionalne djelatnosti žena u Hrvatskoj između dvaju svjetskih ratova (1918.–1941.)”. *Časopis za suvremenu povijest* 29, br. 3 (1997.): 491–503.

Perna, Miloš Bor. „Ures i odjeća”. *Domaće ognjište* 3, br. 1 (1902.): 16.

Petrović Leš, Tihana. „Uloga veza u oblikovanju nacionalnog identiteta ili kako je pečki postao narodni vez”. *Studia ethnologica Croatica* 26, br. 1 (2014.): 149–182.

Phipps, Elena. *Looking at textiles: A guide to technical terms*. Los Angeles: The J. Paul Getty Museum, 2011.

Pogačić, Milka. „Maša Janković”. *Hrvatska smotra* 3 (1907.): 427–428.

Pogačić, Milka. „Iz ženskog svijeta”. *Domaće ognjište* 2, br. 3 (1901.): 6.

„Pogačić, Milka”. U: *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48984 (pristupljeno 2. veljače 2023.).

Premerl, Nada. „Ples kao oblik društvenog života u prošlosti Zagreba”. *Iz starog i novog Zagreba* 5 (1974.): 139–150.

Prica, Zora. „Umetnice (Slikarstvo, arhitektura)”, 83. U: *Srpkinja: njezin život i rad, njezin kulturni razvitak i njezina narodna umjetnost do danas*. Sarajevo: Dobrotvorna zadruga Srpkinja u Irigu, 1913.

Režić-Tolj, Zrinka. „Svilarstvo u Konavlima: Oživljavanje jedne tradicije”. *Etnološka tribina* 37, br. 30 (2007.): 95–116.

Roach, Mary Ellen, Musa, Kathleen Ehle. *New Perspectives on the History of Western Dress*. New York: NutriGuides, 1980.

Rusković Radonić, Antonija. *Konavoski vez iz etnografske zbirke zavičajnog muzeja Konavala*. Gruda: Muzeji i galerije Konavala, 2022.

Said, Edward W. *Culture and Imperialism*. London: Vintage Books, 1994.

Sarinić, Ilija. „Iščezavanje narodne nošnje”. *Domaće ognjište* 3, br. 4 (1902.): 76–77.

Savić, Draginja. „Ručni rad. Starinski dalmatinski vez”. *Na domaćem ognjištu* 1, br. 1 (1900.): 26.

Savić, Draginja. „Ručni rad. Nacrt ošivke sastavljen po narodnim motivima”. *Na domaćem ognjištu* 1, br. 2 (1900.): 48.

Simončić, Katarina Nina. *Kultura odijevanja u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće*. Zagreb: Plejada, 2012.

Smrekar, Zdenka. „Izložba ručnih radova u zem. višoj djevojačkoj školi”. *Domaće ognjište* 7, br. 10 (1907.): 192–194.

Šeparović, Ana. „Feministički iskazi u kritičkoj recepciji skupnih izložbi hrvatskih umjetnica”. *Ars Adriatica* 8 (2018.): 195–210.

Šilović-Karić, Danja. „*Domaće ognjište* — prvi ženski list u Hrvatskoj”, 181–190. U: *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*, ur. Ines Trkulja, priredila: Andrea Feldman. Zagreb: Institut „Vlado Gotovac” i Ženska infoteka, 2004.

Udruga učiteljica kraljevina Hrvatske i Slavonije. „Našim čitačima”. *Domaće ognjište* 7, br. 10 (1907.): 181.

Udruga učiteljica kraljevina Hrvatske i Slavonije. „Hrvatskim učiteljicama i ženama”. *Domaće ognjište* 9, br. 1 (1909.): 1–2.

Uredništvo, „K uzorcima”. *Domaće ognjište* 8, br. 6 (1908.): 120.

Vujić, Žarka. „Umjetnost i žena III”, 5–28. U: *Hrvatske slikarice plemkinje iz zbirke dr. Josipa Kovačića*, katalog izložbe, ur. Zdravko Mihočinec. Zagreb: Art magazin Kontura, 2000.

Vukelić, J. „O narodnom odijelu”. *Domaće ognjište* 8, br. 3 (1907.), Modni prilog 2, br. 2: 12–14.

Z. X-a. „Moda”. *Domaće ognjište* 6, br. 2 (1906.): 24.

Z. X-a. „Moda”. *Domaće ognjište* 6, br. 3 (1906.): 64.

Z. X-a. „Moda”. *Domaće ognjište* 6, br. 5 (1906.): 103.

Z. X. „Jesenja moda”. *Domaće ognjište* 8, br. 1 (1907.), Modni prilog 2, br. 1: 3–5.

Z. X. „Moda”. *Domaće ognjište* 8, br. 3 (1907.), Modni prilog 2, br. 2: 10–12.